

Democratizarea ca proces politic

Ion Vangheli, doctor, conf. universitar

Una din problemele cele mai actuale ale statelor și societăților exsovietice este revenirea la firesc în toate aspectele existențiale: economic, social, politic, cultural etc. Evident că această revenire nu poate avea loc în mod automat și peste noapte. Aici își au frontul lor de lucru toți actorii sociali, iar dacă să-i grupăm convențional în două detașamente, asta ar însemna societatea politică și societatea civilă. De voința și capacitatea lor de a se debarasa cât mai de curând de balastul-frână moștenit de la trecutul sovietic socialist (îndeosebi mentalitatea și conștiința paternalistă, deprinderile vechi) depind în mare măsură ritmurile și rezultatele schimbărilor mult râvnite de partea majoritară a populației.

Republica Moldova face parte din republicile fostei u.r.s.s. care pe parcursul a aproape două decenii oscilează între autoritarism și totalitarism trunchiat, pe de o parte, și democrație, pe de altă parte, înregistrând deocamdată niște realizări destul de modeste în toate aspectele. Specialiști din mai multe domenii ale științelor socioumane – filosofi, sociologi, politologi, juriști ș.a. apreciază democratizarea ca unica alternativă legitimă și viabilă regimurilor totalitare sau autoritare.

Fără a ne deda unei analize amănunțite asupra subiectului în cauză vom menționa că democratizarea este văzută/percepută de cercetători și analiști de diferite profiluri ca o noțiune teoretică și un fenomen social complex și multiaspectual. Ea este conceptualizată ca discurs/cerință, set de schimbări instituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere, cerere de solidaritate globală ș.a.m.d. Democratizarea, fiind promovată consecvent, are în calitate de produs final: sistemul politic performant care include în sine instituții funcționale în stare să traducă preferințele cetățenilor în politici soldate cu rezultate pozitive; statul eficient care acționează pentru protejarea și aprofundarea drepturilor democratice ale aceluiași cetățeni; sistemul politic și statul care se bazează pe o societate civilă critică și participativă într-un grad destul de ridicat.

Fundament normativ al majorității studiilor democratizării a fost până la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut prezumția că democrația înseamnă democrație liberală. Se considera că aceasta însemna

desfășurarea alegerilor, existența unui sistem politic pluripartid și a unui set de proceduri de guvernare, care țin în permanență cont de interesele unei cât mai mari părți din populație. În viziunea altor cercetători o așa percepere și definiție a democrației, cu toate plusurile ei, se dovedește a fi incompletă, doar literalmente democrația înseamnă guvernarea de către popor, sau în abordarea lui Beetham democrația este modul de luare a deciziilor privind regulile și politicile comune, obligatorii pentru colectivitate, asupra cărora populația („demosul”) își exercită controlul. După părerea unor autori trebuie văzută diferența dintre democrația formală (minimală), care este un set de reguli, proceduri și instituții, și cea substanțială, care este un proces care trebuie reprodus continuu, un mod de reglare a relațiilor de putere astfel încât să se maximizeze oportunitățile indivizilor de a influența condițiile în care trăiesc, de a influența și participa la dezbaterile privind deciziile cheie care afectează societatea. Ca teorie și ideologie democrația este înțeleasă de regulă ca semnificând mai mult decât introducerea procedurilor de schimbare pașnică a guvernelor. În viziunea lui Jean Grugel instituțiile guvernării și statul în sens mai larg pot fi pe deplin democratice doar atunci când se bucură de legitimitate populară și reprezintă comunitatea politică. Acest autor consideră că guvernarea democratică este, (sau, trebuie să fie) inseparabilă de atributele cetățeniei. În așa caz democrația este văzută ca un sistem politic care include și rezolvă problemele luptei pentru putere. Ea există în prezența consimțământului popular, a participării populare, a responsabilităților și a practicii drepturilor omului și cetățeanului, toleranței și pluralismului. Contează, desigur, și foarte mult, statul și instituțiile guvernării, care reprezintă acele resurse prin care cetățenia poate deveni reală, garantată și reprodusă. În mod ideal anume statul trebuie să ofere cadrul care să permită un trai cotidian democratic.

Se disting mai multe modele de democratizare, cunoașterea cărora poate avea un anumit rol pentru derularea cu succes a acesteea în Republica Moldova. Anumite elemente din aceste modele ar fi de luat aminte atât pentru factorii de decizie cât și pentru cetățenii, mai ales cei tineri, maturi și activi, care în mare măsură determină prezentul dar îndeosebi viitorul acestui stat.

În genere la acest capitol concurează mai multe abordări, printre care: structurală, procedurală și integră, sau sintetică. Cea din urmă încearcă, nu fără temei, să le combine pe prima și a doua din simplul motiv că

acestea nu sunt antagoniste. Vom observa aici că democratizarea este rezultatul interacțiunii factorilor obiectivi și subiectivi, ultimilor revenindu-le rolul decisiv.

Abordarea structurală a democratizării presupune identificarea factorilor obiectivi de diferit gen care influențează într-un fel sau altul asupra transformărilor democratice, pe când cea procedurală pune accentul pe calitatea acțiunilor actorilor politici care realizează aceste transformări, adică pe factori preponderent subiectivi.

Rezultat al interacțiunii factorilor obiectivi și subiectivi se consideră (sau ar trebui să fie): dezvoltarea procedurilor și instituțiilor democratice; instituirea unui aparat de stat eficient, altfel spus, al birocrăției în sens pozitiv al cuvântului; dezvoltarea societății economice prin crearea unei rețele, unui sistem de instituții sociale și norme corespunzătoare ca intermediari între stat și piață; dezvoltarea statului de drept; formarea societății civile prin asigurarea interacțiunii statului cu grupurile și comuniunile sociale independente.

Din întregul caleidoscop de abordări merită atenție unele modele ale democratizării înaintate de diferiți autori, care într-o anumită măsură pot fi suprapuse realităților din Republica Moldova.

Cercetătorul D. Rastow, spre exemplu, înaintează în calitate de condiții preliminare ale democratizării unitatea națională și identitatea națională. Pornind de la aceasta el consideră că trecerea/tranziția la democrație presupune parcurgerea a trei faze consecutive. Prima este definită ca „pregătitoare” și are drept trăsătură distinctă polarizarea intereselor politice și nicidecum manifestarea pluralismului. Cea de-a doua fază – „faza luării/adoptării deciziei” își are specificul în aceea că la această fază se încheie tot felul de alianțe, pacte, acorduri sau înțelegeri care includ elaborarea și acceptarea conștientizată a regulilor democratice. În sfârșit, faza a treia, denumită faza „deprinderii”, sau altfel spus al acomodării, când se produce consolidarea valorilor democratice, procedurilor politice și a instituțiilor democratice. Moment important în realizarea procesului de democratizare, după părerea lui D. Rastow, este atingerea compromisului. Autorul evidențiază următoarea consecutivitate a etapelor în trecerea la democrație: „de la unitatea națională ca temelie a democratizării, prin luptă, compromisuri și deprindere – spre democrație”. Modelul lui S. Huntington include câteva variante de trecere de la regimurile nedemocratice la democrație,

înaintate/elaborate în baza unei analize destul de ample a materialului empiric vizând democratizarea în țările așa numitului celui de-al treilea val, care cronologic începe de la mijlocul anilor '80. Colapsul comunizmului în 1989 și demonstrațiile prodemocratice din China au întărit convingerea că democrația liberală devine rapid ideologie politică legitimă. Căderea comunizmului a pus capăt competiției de lungă durată între capitalism și democrație, pe de o parte, și socialism și comunism, pe de altă parte. Modelul lui Huntington include deasemenea câteva, mai concret, etape: „transformarea”, „înlocuirea/descompunerea” și „transpunerea, descătușarea, eliberarea”.

La etapa „transformării” rolul principal i se atribuie guvernului, care trebuie să fie mai puternic și viguros decât opoziția. Această etapă include mai multe faze: apariția reformatorilor; venirea acestora la putere; liberalizarea; legitimarea inversă – înlocuirea reformatorilor de către conservatori; democratizarea propriu-zisă, care presupune negocieri obligatorii cu opoziția. Conform părerii lui Huntington, după parcurgerea celei de-a patra faze – instalarea conservatorilor, democratizarea poate fi apreciată ca ireversibilă. Varianta „schimbării” presupune existența guvernului alcătuit din conservatori și/sau dictatura personală a liderului. În procesul trecerii se disting trei stadii: lupta opoziției”, „descompunerea regimului” și „lupta după descompunere”.

„Transpunerea/eliberarea” apare drept rezultat/produs al interacțiunii guvernului cu opoziția. Ea presupune adoptarea/elaborarea deciziei de compromis privind schimbarea regimului.

Modelul, care poate fi apreciat ca „sintetic”, deoarece combină anumite elemente din cele două menționate mai sus, este modelul înaintat de către cercetătoarea O.G.Haritonova, model de trecere de la autoritarism la democrație, și care include deasemenea câteva stadii de bază și anume: 1) liberalizarea vieții politice, ceea ce presupune instituționalizarea libertăților cetățenești, controlată de „regimul interdeschis”; 2) demontarea instituțiilor compromise și neviabile ale vechiului sistem politic; 3) democratizarea, ceea ce înseamnă instituirea normelor, procedurilor și instituțiilor regimului democratic, criteriu fundamental al căreia se consideră alegerile libere și consolidarea sistemului politic democratic; 4) resocializarea cetățenilor în noul sistem.

În urma analizei mai atente a acestui model apare întrebarea: poate oare fi considerată stadiu aparte a democratizării consolidarea

democrației? Unii specialiști susțin că edificarea unei democrații consolidate trebuiește privită ca stadie aparte, existența căreia nu acoperă nici pe departe toate trecerile de la regimurile nedemocratice la cele democratice.

În cadrul aceluiaș model (Haritonova) se propun două scheme, sau variante, ale trecerii la democrație – cooperantă și concurențială. Varianta cooperantă include consecutiv următoarele operațiuni: liberalizarea treptată și consecventă a regimului politic; demontarea atentă, chibzuită și controlată a instituțiilor ineficiente, de prisos sau nejustificate ale fostului sistem; reproducerea rațională a acelora din ele care sunt funcționale și și-au păstrat dreptul la viață; constituirea unor instituții democratice noi; resocializarea populației. Acest model poate fi apreciat ca unul din cele mai optimale, deoarece este rezultatul compromisului forțelor politice.

Varianta concurențială este împovărată de sindromuri autoritare. Ea presupune aceeași liberalizare dar dură și rapidă, urmată de descompunerea în acelaș stil al sistemului politic vechi, introducerea, sau instalarea cu orice preț a instituțiilor democratice noi, nu rareori necătând la vre-o oarecare rezistență de sus sau de jos. Putem observa că acest model se caracterizează printr-o liberalizare accelerată și superficială, prin petrecerea rapidă a alegerilor democratice în rezultatul cărora elita politică veche este înlăturată de la putere. Anume din cauza acestui forsaj al democratizării și concomitent din cauza caracterului firav al noilor instituții democratice – nu pot fi excluse recidivele revenirii, sau reinstalării regimului nedemocratic autoritar sau chiar totalitar.

În dependență de eficiența, consecutivitatea și ireversibilitatea reformelor, rezultat intermediar până la instituirea veritabilei democrații, este posttotalitarismul, pe care mulți specialiști politologi, mai ales din Rusia, nu-l acceptă, subliniind meritele regimului sovietic în nimicirea fascismului. Ei înclină să-l califice mai degrabă ca pe o varietate de autoritarism în stadie de tranziție, în care se îmbină în forme ciudate elemente ale totalitarismului, neoautoritarismului și a democrației în devenire.

Este de observat că toate modelele înaintate de diferiți specialiști, într-un mod sau altul nu exclud posibilitatea alternativei nedemocratice de dezvoltare și doar Huntington vorbește despre ireversibilitatea democratizării; majoritatea din modelele propuse într-un fel sau altul

deosebesc democrația clasică de cea consolidată; toate modelele atrag atenția asupra faptului că drept condiție importantă și conținut major al uneia din etape este acordul, consimțământul elitelor. Latură slabă a tuturor modelelor este aceea că majoritatea din ele mai degrabă descriu cazuri concrete de democratizare, pe exemplul unei țări luate aparte, sau a unui grup nu prea mare de state, dar nu oferă un etalon, o rețetă universală de trecere de la regimurile nedemocratice la cele democratice. Dar probabil acest lucru este chiar imposibil... Doar din experiențele a cât de multe state n-ar fi, se pot scoate învățăminte pentru orice țară dacă elitele politice reformatoare dau dovadă de voință, dorință, curaj, abilități și capacitate de asimilare a acestor experiențe.

Generator al tuturor schimbărilor ar trebui să fie democratizarea în toate aspectele, iar în cadrul ei rolul primei viori, cât de paradocsal n-ar fi, i-ar reveni factorului politic, altfel spus instituțiilor puterii. Formal, mai ales ca structură și cadru juridic ele sunt asemănătoare celor din țările Occidentului democratic. Documentele politico-juridice (Legea fundamentală și alte acte normative) nu au mari devieri de la cele europene, însă ca funcționalitate toate lasă mult de dorit. Nu este greu de răspuns la întrebarea de ce stau atât de prost lucrurile: aici se impun factori de diferi gen – obiectivi și subiectivi, interni și externi. Incontestabil rămâne faptul că democratizarea pe bună dreptate este unica alternativă legitimă și viabilă fostelor regimuri totalitare sau autoritare.

Independent de modul de interpretare a democratizării ea a devenit instrumentul esențial pentru analiza lumii contemporane. O importanță deosebită pentru înțelegerea proceselor contemporane ale democratizării au două aspecte ale situației, sau ordinei, globale – crearea unei economii politice globale și sfârșitul Războiului Rece. Acestea crează oportunități deosebite pentru democratizare. Desigur noilor state nu le este atât de ușor să-și găsească locul în economia globală, practic saturată cu de toate pentru o existență socială normală, cum nu le este ușor să-și identifice partenerii strategici, să-și regândească calea de dezvoltare, să se alinieze la familia statelor prospere și democratice.

După părerea noastră fostele republici sovietice socialiste, printre care și Republica Moldova, în zilele noastre au parte de niște circumstanțe, mai ales internaționale, destul de prielnice și favorabile mersului înainte, adică democratizării. Am spune că factorii externi, ca niciodată până

acum, fac posibilă democrația și democratizarea, iar cei interni – statul, instituțiile sistemului politic, partidele politice, cultura politică, starea societății civile sunt slabe, puțin eficiente, la momentul actual incapabile să se folosească de această situație. În orice caz, situația mai insuflează optimism și doar timpul va arăta dacă această situație va fi folosită cu pricepere și rezultativ de către actualii guvernanți.

Democratizarea în țările spațiului exsocialist nu a putut să nu-și aibă specificitatea sa. Este de observat că în țările unde n-a fost atât de trainic socialismul, unde n-a fost deșradăcinat atât de temeinic capitalismul, unde n-a prins rădăcini atât de adânci modelul sovietic/rusesc de socialism, unde n-a fost atât de grav perversită conștiința națională, unde au supraviețuit, fie în emigrație sau în condițiile regimului vitreg, intelectualitatea, fruntea națiunilor respective, acest proces s-a desfășurat relativ mai ușor, în ritmuri mai înalte, mai rezultativ și mai eficient. În alte țări, state, printre care și Republica Moldova, acest proces merge mai anevoios, am spune cu pași timizi și inconsecvenți – un pas înainte, doi pași înapoi. Democratizarea se desfășoară mai mult în aspect formal-structural. Și este destul de clar de ce. Demosul din Republica Moldova este extrem de divizat și fragmentat. Acest lucru îl atestăm chiar în cadrul populației majoritare autohtone. Cu populația majoritară în multe privințe se confruntă minoritățile. Acestea din urmă în mare măsură sunt o frână în realizarea speranțelor democratice și europene ale băștinașilor. Aceste categorii sociale își au exponenții lor și în structurile sistemului politic. Oamenii trecutului domină și ca electori și ca persoane politice de rang înalt care dețin puterea decizională supremă. De aici și frânele, oscilările, recidivele autoritariste sau totalitariste.

Cât privește conținuturile democratizării, rezultatele finale, produsul-net, el în mare măsură nu corespunde așteptărilor real-practice, sau modelelor reale cunoscute în statele mature din punct de vedere democratic. Este greu de spus câte etape sau faze va mai trebui să parcurgă Republica Moldova până va deveni o țară cu democrație veritabilă. Ea își capătă cu mare greu unitatea națională, entitatea sau identitatea națională. Creațiunea comuniștilor despre polietnicitatea populației Republicii Moldova nicidecum nu servește consolidării unității naționale a societății moldovenești.

În aspect economic democratizarea în Republica Moldova, necătând la „creșterile economice” despre care au vorbit și mai vorbesc

guvernanții de diferite culori politice atât din perioadele nu tocmai depărtate cât și din cele mai recente, are în calitate de arătători însărăcirea în continuare a populației, numărul modest, sau cota-parte mică a clasei de mijloc, și procentul și mai mic de „noi moldoveni” care completează clasa milionarilor și miliardarilor, și care au atins așa performanțe pe căi cinstite, în sudoarea frunții, datorită fructificării capacităților lor deosebite de întreprinzători, businessmani, latifundieri, bancheri, fermieri sau alt.

Nu sunt cu mult de altă probă și alți indici ai democratizării, pe care i-am califica drept social-psihologici, sau cultural-spirituale: sentimentul apartenenței cetățenești; răspândirea, acceptarea și promovarea principiilor și valorilor culturale, morale, democratice; încrederea în instituțiile politice de bază, în elitele politice. După cum o dovedesc diferite sondaje sociologice din diferiți ani, dar și cum poate constata chiar un simplu observator, și acestea la populația Republicii Moldova sunt extrem de firave și fragile.

Cele relatate vorbesc despre rezultatele generalizărilor diferitor savanți privind procesul democratizării. Acestea rămân extrem de actuale și valabile pentru asimilare, însușire și valorificare atât pentru clasa politică din Republica Moldova, dar, mai ales, pentru schimbul ei, generația tânără.

Aspectul utopic al filosofiei în cultură

Lozovanu Ecaterina, conf. univ.,dr.,U.T.M.

Astăzi filosofia este înțeleasă preponderent ca un fel de atitudine de cunoaștere deosebită față de lume. Aceasta, fără îndoială, este adevărat. Filosofia înainte de toate cercetează posibilitățile principale de cunoaștere rațională a lumii. Prin aceasta ea se deosebește, pe de-o parte, de religie care apelează la revelație, pe de altă parte, de știință care dobândește cunoștințe concrete, limitate de obiectul cercetat. Însă, filosofia formulează regulile rațiunii, nu numai cunoaște lumea. Ea arată posibilitățile, limitele și căile de transformare ideală a lumii. Uneori se spune, că filosofia învață a gândi corect. Moraliștii susțin, că ea învață a trăi cu demnitate. Și o susținere și alta este adevărată, însă acestea nu constituie specificul filosofiei. A gândi corect și a trăi demn învață nu